

Смъртта преследва мъжете, които обичат Дора Габе и Елисавета Багряна

Новооткрит документ реабилитира Багряна по отношение на делото срещу Вапцаров

Двете фатални жени и поетеси в българската литература Елисавета Багряна и Дора Габе споделят един и същ вкус както към мъжете (неведнъж са имали едни и същи мъже), така и към словото, астрономията и хубавите дрехи.

Дора Габе и Елисавета Багряна

Като поет Дора израства под крилото не на друг, а на гениалния Яворов, с който има интимна връзка, обвита в мистерии и тайни. Той дори ѝ прави предложение за женитба, но тя заминава да учи в Женева. Междувременно едни сплетник отравя връзката им и когато отново се срещат, закаднелата Дора Габе е попарена, когато Яворов ѝ показва снимката на Мина. И тя бързо открива мъжа на живота си в лицето на младия литературен критик Боян Пенев и се омъжва за него. Любим университетски преподавател и харизматичен мъж, той обаче привлича студентките и често се поддава на изкушенията, които му се предлагат. Отношенията между съпрузите охладняват и двамата се разделят. Междувременно в полезрението на Боян Пенев се появява Елисавета Багряна. Тя напуска своя съпруг, но месец преди брака развод-

ното дело с Дора Габе, Боян Пенев неочаквано умира след операция на апендицит.

Смъртта на мъжа, когото силно обича, е голям удар за Багряна. Преди това двамата са имали бурна и страстна екскурзия във Франция, жадували са да заживеят официално заедно. Дълги години след това спомените за Боян Пенев продължават да бъдат двигател за раждането на едни от най-емблематичните стихове на поетесата.

Архивите показват, че още един мъж обвързва с невидими нишки Дора Габе и Елисавета Багряна: Йордан Йовков. Като млад учител в Добруджа той е приятел на Израил (наричан Сеня), брат на Дора Габе, и по-късно ѝ споделя, че именно от нея се вдъхновява за образа на своята Нона. Но елегантната поетеса с лебедова шия е само платоничен идеал за него. Ис-

тински възторжен е малко по-късно, когато среща Елисавета Багряна. Той е като омагьосан от снежнобялото ѝ лице с изящни черти; от дързостта ѝ да жадува за собствена кариера – шокираща амбиция за времето. Йовков искрено вярва в таланта на младата Елисавета Белчева и затова ѝ съдейства, за да публикува първите си стихове в сп. „Съвременна мисъл“. Но Багряна усеща, че той не е точният мъж за нея, убедена е, че двама творци, вечно витаещи в облаците, не могат да създадат стабилен дом. Затова дава ръката си на капитан Иван Шапкарев, син на известния фолклорист Кузман Шапкарев. Бракът им изглежда хармоничен до деня, в който Багряна разбира, че тетрадката със стихове, която крие под покривката на кухненската маса, е изгорена от съпруга ѝ. Да бъде само домакиня, без да може да твори, ѝ изглежда по-страшно от затвор и затова избира скандална за времето си стъпка – да се разведе.

Всяка от двете поетеси копнее да открие онази любов, която е чувствала към Боян Пенев. Но и двете признават, че такива личности се срещат твърде рядко. Съдбата е немилостива към тях: дарява ги с хармонични връзки години по-късно. Кокетното остроумие на Дора Габе пленява чешкият поет Витезслав Незвал (който после признава, че харесвал и Багряна). Преди това тя е заслепена от Йордан Стубел, но отказва да се омъжи за него и това предопределя краха на връзката им. За повторен брак се решава едва през 1940 г., когато среща дипломата Тодор Христов – посланик на България в Съветския съюз, който я впечатлява с лазурния си поглед и доброта. Христов е поредният мъж,

зашеметен и от двете поетеси. Но приятелството му с Багряна е било 30 години по-рано, през 1910–1911 г., когато е директор на училището в с. Афтане (дн. Недялско), където младата Елисавета преподава за една година. Този факт не тревожи Дора Габе, която е убедена, че той е нейният идеален избор. Но злата орис отново ѝ нанася удар: дипломатът умира малко преди сватбата им. Още една утайка вгорчава сърцето на Багряна след несполучливата ѝ любов с Матвей Вълев. Двамата се разбират перфектно, обаче той има точно този недостатък, който тя не приема – страстта към алкохола. Малко преди връзката си с Вълев тя е смяяна от дръзкия чар на сръбския поет Раде Драйнац, но любовта им е колкото шеметна, толкова и кратка.

От душевните катаклизми на двете поетеси ги избавят неколцина приятели. Един от тях е Александър Ликов – публицист, владеещ 8 езика, който помага на Дора Габе в моментите, когато се чувства най-самотна, болна и изоставена от всички. Именно тя го запознава с Елисавета Багряна, за която това се оказва един от най-щастливите мигове в живота ѝ. Ликов вдъхновява Багряна за някои от най-хубавите ѝ стихове, а бракът им е изпълнен с хармония и топлина. Но за съжаление, се оказва кратък – Александър умира 10 г. след сватбата, през 1954 г., малко преди да бъде изпратен като посланик в Израел. Преживените болки сближават двете поетеси, които имат много общи теми, свързани с работата си. Затова спомените им не налагат ледена враждебност между тях. Естествено, те не могат да забравят миналото си, но успяват да избегнат пиперливите свади и да постигнат завиден баланс в отношенията си. Пред хората се отнасят с аристократично великодушие една към друга и мнозина дори забравят, че някога са имали ненавистно съревнование за сърцето на един и същи мъж.

В новата книга „Обич безумна и свята“ (изд. „Персей“, съст. Людмила Габровска, худ. Ралица Денчева), фокусирана върху любовните истории на двете поетеси и любовния им триъгълник с Боян Пенев, тримата сами „разказват“ за драматичните си чувства чрез

включените стихове, писма и мемоарни откровения. Но в книгата за пръв път излиза наяве един документ, реабилитиращ Багряна относно участието ѝ като свидетел в делото срещу поета Никола Вапцаров. Тя е поканена като свидетел в съда, за да даде показания за творчеството на Вапцаров и нейното прословуто кимване с глава дълги години ѝ носи упреци, че не е помогнала на поета и едва ли не тя е произнесла смъртната присъда над него. В началото на 60-те години, когато се разшумява около това, Багряна сама обяснява случая в писмо до вестник „Народна армия“. Това писмо бе открито от актрисата, певица и поетеса Нона Йотова в архива на баща ѝ – писателя Кръстьо Кръстев, който по онова време е главен редактор на вестника.

„След полагане на клетвата председателят на съда ми каза – на въпросите, които ще ми се зададат, да отговарям само с „ДА“ или „НЕ“. Законно ли е било това ограничение, не знам, но така беше.

Не мога, сега, след двадесет години, да повтора точно, дума по дума, зададените ми въпроси, но по смисъл бяха такива: 1. Познавате ли поет Никола Вапцаров? 2. Вие лично цените ли поезията му като художествено постижение? Представлява ли тя принос в българската литература?

На трите въпроса отговорих гласно „Да!“, което потвърждавах и с обичайното си кимване с главата“ – пише

Багряна с внучката си Елисавета Шапкарева

Елисавета Багряна в този документ. На премиерата на книгата в къщата музей „Вапцаров“ в София Нона Йотова показва оригинала на това писмо, а Националният литературен музей извади от архивите си реликви: ръкописа на Багряна „Сказка за Бретан“ (където изживява страстни дни с Боян Пенев), шалове и визитки на поетесата, писалището, на което Боян Пенев написва монументалната си „История на новата българска литература“, непознати снимки и вещи на Дора Габе, сред които и прочутият ѝ парфюм.

Пламен Томев

Двете поетеси с Йосиф Видмар в Будапеща, 1932 г.

П.К.Яворов до Дора Габе

В това писмо Яворов разкрива най-съкровените си вълнения, което е необичайно за него. Както споделя колегата му Емануил Попдимитров, той е „скъп на откровения“. Впрочем, снимката, за която споменава, е най-ценната вещ в стаята му. Когато дипломатът Петър Нейков му отива на гости, той вижда покъщнина, която „сякаш е купена набързо от битпазар“. „Така живее българският поет!“, оправдава се Яворов. Вместо украшения той е сложил снимката на Дора, която по-късно е заменена с портретите на Мина Тодорова и Лора Каравелова...

София, 10 юли 1905

...А защо говорите, че „ние неволно станаме приятели“? Аз нямаше да Ви забележа това, ако „неволното“ беше останало за Ваша сметка, – ако не бяхте казали „ние“. И аз съм щастлив, че ме наричате свой най-близък приятел. Няма ли да бъде неуместна декламация, ако Ви стисна ръката и заявя, че никога няма да Ви дам повод да се разкаете за това? Колкото се отнася до неравенството, което подмятате, аз се отказвам да Ви разбера. Дали не го виждате в обстоятелството, че Вие сте жена, а пък аз – мъж? Или в това още, че Вие имате натура, при която и да бихте желали да направите зло, ще пипате с пръстите на ангел, а аз – и да искам да помилювам човека, пак ще го удуша? Но вместо да говорим

тия излишни работи, позволете ми да оставя за минута писалката и да погледам портрета Ви, дано по-лесно си представя оня „дявол“, който, както пишете, сте станали от слънцето...“

Вашия Яворов

„Ти си още голокрило врабче! Не бързай да печаташ стихове!“, съветва я Пенчо Славейков през 1908 г. Но въпреки това Дора решава да издаде дебютната си стихосбирка „Теменуги“ през същата година. Творбите ѝ са редактирани от Яворов и са наречени на цветята, които той ѝ праща всяка сутрин. Те предизвикват лютата завист на нейните приятелки, които ѝ подмятат: „Аман от тези теменуги! Защо не ти изпрати нещо за ядене, поне да хапнем?!“. Но Дора Габе, разбира се, знае, че чувствата, скрити дори зад най-обикновените полски цветя, са по-ценни и от най-скъпите деликатеси.

И чаках аз с измъчено сърце,
към щастието поглед устремила –
и чаках го с копнеещо сърце –
сърце ми жажда беше изсушила.

И то дойде и с ангелска ръка
в душата ми натегнатите корди
поглади тихо – с ангелска ръка –
и дивни се понесоха акорди.

И то дойде. Затворила очи –
от рози дъх аз сецах възхитена;
в неземан сън, затворила очи,
неземан химн аз слушах упоена.

Дора Габе

Боян Пенев до Дора Габе

Първото писмо на Боян Пенев изненадва Дора Габе с прямотата си и смелостта, с която той признава чувствата си ...

„Пишеше ми такива писма, че раздялата с него беше невъзможна, защото значеше смърт – спомня си тя. – Можех ли да я причиня аз? Оженихме се, но аз не бях щастлива. Моето чувство към Яворов беше много силно и Боян Пенев знаеше това и много тежко го понасяше“. Ревността му е голяма и го прово-

кира да признае в дневника си, че влиянието на Яворов над жените се дължало само на „ориенталската му необузданост“. Въпреки това между двамата се създава приятелство с чести разговори и философски спорове. Подмолната ревност не им пречи да излизат четиримата със съпругите си на разходки извън София – преди повече от 100 г. това означавало районът около днешния бул. „Цариградско шосе“.

Срещу 9. IX. 08. След полунощ

Слушай – аз те обичам! Вложи в това обичам всичко хубаво, всичко желано, което би могла да си помислиш, което би могла да мечтаеш, което влагахме преди няколко часа. Аз те обичам. Преди да те срещна, никога и никого не съм обичал. Нашата среща не е една случайност. Това пък е моето предчувствие. Аз чаках, аз предчувствах тая среща, преди да те познавах, преди да бях чул името ти. Аз съм дълбоко убеден, че това си ти!

...Дора, аз видях сълзите ти – ела, в мен живее непресушила енергия и здрава воля – никога няма да ме видиш сломен и обезнадежден. Аз прекарах един цял живот съвсем сам, работих, борих се, калих душата си. Животът никога не ме е плашил – най-много съм го презирал, когато е бил най-суров и жесток към мене. Никога не съм избягвал или заобикалял пречките, които ми е поставял той, винаги само на себе си съм се облягал – защото винаги исках да се чувствам бодър и силен... Аз исках да дам някому нежност и силата на душата си. Аз чаках – тъй дълго! Ти все не идваше. Аз те чаках тъй мъчително. Никога ли не почувства ти това? Ако се разминем сега, никога вече няма да се срещнем тъй близки. Онова щастие, за което ти бленуваше, е тъй възможно! Остави ме да бъда самоуверен пророк!...

Елисавета Багряна

Интересно е как упоритостта на един влюбен мъж може да промени литературата на цяла държава. Не се знае дали Багряна би станала поетеса, ако веднъж в дома ѝ не се отбива Йордан Йовков. Увлечен по нея, той ѝ казва: „Няма да си тръгна,

докато не ми дадете да прочета
Ваши стихове!“ За да избегне разпра-
вията, тя му дава своята тетрад-
ка. Йовков не само я прочита, но
и занася нейни стихове за публику-
ване в сп. „Съвременна мисъл“. Това
окуражава Багряна да следва винаги
зова на сърцето си – „волна птица
в клетка“, особено по времето, кога-
то свекърва ѝ забранява да излиза
сама от къщи.

Зов

Аз съм тук зад три врати заключена
и прозореца ми е с решетка,
а душата, волна птица в клетка,
е на слънце и простор научена.

Пролетни са ветрове полъхнали,
чувам гласове призивно ясни.
Моя плам непламнал ще угасне
в здрача на покоите заглъхнали.

Разтроши ключалките ръждясали!
Дай ми път през тъмни коридори!
Неведнъж в огрените простори
моите крила са ме понасяли.

И ще бликнат звукове ликуващи
от сърцето трепетно тогава...
– Но зад тези три врати, сподавен,
моя пламнал зов дали дочуваши ти?

Елисавета Багряна

Боян Пенев до Елисавета Багряна

През януари 1925 г. Багряна е тол-
кова болна, че разпределя на кого
да бъдат раздадени дрехите ѝ, след
като умре. По това време все още
живее със съпруга си и няма как да
известят Боян Пенев за страданието
си. Той разбира от сестра ѝ и веднага
ѝ пише:

1 март 1925 – неделя

...Никой не ми каза, че си тежко бо-
лна. Много късно узнах. Но през цяло-
то време, когато си била най-зле, аз
имах лоши предчувствия и прекарах
няколко мъчителни дни.

...Какво не бих дал да можех да те
видя. Ще бъда най-щастливият
човек, когато един ден отново
дойдеш при мен. Сега вода още по-
самотен живот. Нямам желание да
се видя дори с тия, които смятах
близки. А когато случайно ги срещна,
мъчително ми е да разговарям с тях:
чувствам, че всички наоколо са ми

чужди. Ти – Лиза – не приличаш на
никого от тях – ти си съвсем друга.
Наистина ли си съвсем друга? Тъй
ясно те виждам в усмивката ти,
в мълчанието ти.

...Мило, скъпо дете – когато ми-
слиш за мен – само за мен – и за нищо
друго – ти знаеш, че те обичам.
Досегашните ми срещи с близки
имаха смисъл повече за тях, откол-
кото за мен. А тая среща – нашата
– има смисъл и за мен. Понякога ми се
струва, че ти ще спасиш вярата ми.
Другите поставяха прегради между
мен и себе си: своята амбиция, пре-
дубежденията си, недоверието си,
страхът си. Безсмислено измъчвах
и мен, и себе си. Твоето отношение
към мен е съвсем друго. Обичам тво-
ето спокойствие. Въпреки всичко –
ти никога не губиш равновесие.
...Аз те открих, тъй както някой
открива някоя звезда, някоя нова
земя. Затова искам само аз да се гри-
жа за теб – и все не мога да разбера,
че живееш някъде другаде, че други
се грижат за теб, други те навес-
тяват. Но те виждат другата Лиза
– не моята. Затова и не ревнувам:
това, което е мое, никой не може да
ми го отнеме.

...Лиза, ще ми повярваш ли, че
в целия свят нямам друг близък
освен теб. Единствената ми хубава
и радостна мисъл е мисълта за теб.
Мъчно ми е само, че не мога да те
виждам. Нали ще ми пишеш пак?
Целувам те много!

Багряна е толкова зашеметена от
любовта си с Боян Пенев, че след
като решава да напусне завинаги
съпруга си, събира багажа си в един
куфар и дори не успява да си вземе
всички книги и вещи. В тези дни не
се вижда с Пенев, но той ѝ споделя,
че веднъж, както лежал в леглото,
видял неочаквано да се появява бяла
светлина до него и бил убеден, че
това е частица от Елисавета и от
нейната любов.

Любов

Кой си ти, на моя път застанал,
моя сън от клепките прогонил,
моя смях от устните откъснал?
И магия някаква ли стана?
Виждам те на старите икони,
чувам те в съня си нощем късно:

Дора Габе

гледаш ме с очи на похитител,
а в гласа ти всеки звук ме гали.
Кой си ти, в духа ми смут запалил –
Мефистофел ли, или Кръстител?

А сърцето мое доверчиво
пее – птичка в цъфнала градина,
пее – и нарича те: Любими.
И покорна, шепна аз щастлива,
както на Исуса – Магдалина:
– Ето моите ръце – води ме!

Елисавета Багряна

„Лавина“ е своеобразна хроника
на любовта ѝ с Боян Пенев, която
ѝ носи тайфун от сълзи, нежност,
екстаз и самота.

Лавина

Аз няма нищо да говоря
и нищо няма да те питам.
Говори доста твоя поглед морен
и твоето лице изпито.

В гнета на безизходност пълна
безумна любовта ни пламна
и ний оставихме да ни погълне
мигът на радостта измамна.

И в треската, що ни убива,
като слепци в нощта се дирим
и по-невъзвратимо ни опива
вихрушката, която свири...

И нека тътне помежду ни,
да рухне бялата лавина,
смъртта с любов ще ни целуне
там долу, в бездната раззинала.

Елисавета Багряна